

MÜLKİYET KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ SÜRECİNDE ORTAÇAĞ VE REFORM HAREKETİ

Ramazan KILIÇ*
Mine DEMİRÇELİK**

Özet: Mülkiyet kavramı, ekonomik kavramların en önemlilerinden birisi olup, mülkiyet ilişkileri, üretim ilişkileri ve toplumsal olayların temelinde yatan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Kavramın ortaya çıkışı, ilkel topluluklara kadar uzanmakta olup, meydana gelen önemli sosyal, ekonomik, dini ve siyasi gelişmelerle birlikte anlam ve içerik bakımından önemli değişikliklere uğramıştır. Toplumun sınıflara ayrılmasının, sınıflar arasındaki çatışmaların temel noktası olan mülkiyet kavramının ne olduğunun anlaşılması, ekonomik ve toplumsal çözümler yapmak için oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışma kapsamı içerisinde, Batı'da Kilisenin egemenliği altında bin yıldan fazla süren Ortaçağ'da mülkiyet ilişkileri ve Reform'la birlikte gelen dinde yenileşme çabalarıyla birlikte mülkiyet kavramına ilişkin bakış açılarındaki değişimler ele alınmıştır. Ortaçağ düzenine hâkim olan feodal toprak düzeni, Kilisenin rolü, Skolastik düşüncenin en önemli ve etkili temsilcisi olan St. Thomas Aquinas, Reform hareketinin önemli temsilcileri olan Martin Luther ve John Calvin'in mülkiyet hakkındaki görüşleri bu anlamda ele alınmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feodalizm, Martin Luther, John Calvin

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF PROPERTY IN THE MIDDLE AGES AND THE REFORM MOVEMENT

Abstract: The concept of property, is the most important economic concepts, property relations, production relations and the underlying social phenomena is emerging as a problem. The emergence of the concept, reaching up to primitive communities is important in the social, economic, religious, and political developments, has undergone significant changes with respect to the meaning and content. Separation of the classes of society, the basic point of conflict between the classes is to be understood the concept of property, economic and social analysis is very important to do. In this context, within the scope of the study, which lasted more than a thousand years under the rule of the church in the West in the Middle Ages religion that came with the reform of property relations and the efforts of Reform'la with changes in angles of view on the concept of ownership is considered. Territorial organization of the medieval feudal order of the judge, the role of the church, St. Scholastic thought, which represents the most important and influential. Thomas Aquinas, Martin Luther and John Calvin are important representatives of the Reform movement views on property in this sense have been studied and analyzed.

Key words: Feudalism, Martin Luther, John Calvin

GİRİŞ

Mülkiyet kavramı, ekonominin en önemli kavramlarından biri olmakla beraber, aynı zamanda toplumsal bir olgu ve hukuki bir olay olup, çeşitli teorilerin ve akımların da temel dayanağı olmuştur. Tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, toplumsal, dini ve ekonomik değişim ve dönüşümlerin, mülkiyet kavramından bağımsız olmadığı, hatta birbirleriyle neden-sonuç ilişkisi bağlamında devamlı etkileşim içerisinde oldukları görülür. Bu bağlamda, yaklaşık bin yıl boyunca Batı'ya hâkim olan, din ve Kilise baskısı altında yaşanan Ortaçağ sürecinden, reformla birlikte gelişen yenileşme ve değişme çabalarında mülkiyet kavramının rolü önemlidir.

* Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi

**İktisat Bilim Uzmanı

ORTAÇAĞ'DA MÜLKİYET

Ortaçağ Avrupa'sında, ekonomik ilişkileri ve mülkiyet düzeninde beliren değişikliği etkileyen en önemli iki olay, Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışı ve bu yıkılışın nedeni olan Cermen istilası sayılabilir. Böylece eşit olmayan gelişme seviyesindeki medeniyetlerin karşılaşması ve birleşmesi imkânı doğmuştur. Hiç şüphesiz Roma dünyası tek bir birim değildi. Roma medeniyeti çeşitli mahalli gelenekleri içine almış olup bu gelenekler türlü sosyal sınıflar arasında birbirine benzemeyen hayat şekillerinin belirmesinde rol oynamıştır (Güriz, 1969: 71). Bu düzen Ortaçağ Düzeni olarak tanımlanmaktadır.

Ortaçağ düzeni, Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla oluşan otoritelerin kendi alanlarında hakim olduğu, Kilise tarafından tanımlanmış (uhrevi ve dünyevi) tüm alanlarda, nüfuzunu rakipsizce gerçekleştirdiği ve Kilisenin kutsadığı imparatorun diğer otoritelere tanındığı bir düzendir. Roma İmparatorluğu dağıldıkça güç kazanan Hıristiyan Kilisesi, ruhani ve maddi otoritesini genişletmiştir (Heaton, 1995, s. 59). Bu düzen, papa, imparator ve lokal güçlerin karşılıklı bağımlılığına dayanır (Çetin, 2002, s. 80). Ortaçağda Avrupa'ya damgasını vuran iki temel yapı vardır. Bunlardan biri sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri toprakla örtüştüren ve Ortaçağda Avrupa'da yaşam tarzını belirleyen feodalitedir. Diğeri ise dini ve kurumsal faaliyetleriyle Avrupa toplumunu kendine bağlı ve bağımlı hale sokmuş olan Kilisedir (Çetin, 2002: 81).

Ortaçağ boyunca, Batı Avrupa Yönetimleri başta egemenliği sınırlı bir kral ve ülke yönetimini ellerinde bulunduran feodal beyleri ile Kilise arasında paylaşılmıştı. Kralın gücü oldukça sınırlı bulunmaktaydı. Malikane bünyesinde ise; feodal beylerin, topraklarında çalışanlar üzerindeki otoriteleri sınırsızdı. Bu toprakları işleyen serflerin (kölelerin) yer değiştirmeleri, başka malikaneden birisiyle evlenmeleri v.s. feodal beyin iznine bağlıydı. Öte yandan Ortaçağ boyunca geniş topraklara ve taşınmaz mallara sahip olan Kilisenin güçlenmiş otoritesinin, Batı Avrupa toplum yönetimindeki yeri oldukça önemliydi (Aydemir ve Güneş, 2006: 138).

Ortaçağ anlayışında hiyerarşi fikri de önemli bir yere sahip bulunuyordu. Feodal sistem, toprak mülkiyetinde hiyerarşi fikrine dayanıyordu. Senyör, vasa, serf, serbest köylü hiyerarşik ilişki içinde toprakla ilgilenme durumunda idi (Güriz, 1993: 195).

Feodal Toprak Mülkiyeti

Ortaçağın V. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar uzanan ilk döneminde, kendine ait bir toplum tipi ve değerler ölçeği olan bir üretim tarzına bağlı, yeni bir tarihsel sistem ortaya çıkmıştır. Bu da feodal sistemdir (Ülgen, 2010: 3).

Çökmekte olan Roma İmparatorluğu'nun son yılları ve bu imparatorluğun barbarların istilasına uğrayışı bir miktar üretim güçlerinin tahribine yol açmış; tarım azalmış; sanayi, parasızlık yüzünden çürüme haline gelmişti, ticaret yavaş yavaş yok olmuş ya da şiddetle yasaklanmış, şehir ve köy nüfusu azalmıştı. Bu şartlardan ve bu şartların belirlediği askeri örgütlenme tarzından Cermen askeri yasaının etkisi altında feodal mülkiyet gelişmiştir. Tıpkı kabile mülkiyeti ya da komünal mülkiyet gibi bu da bir komün üzerine kuruludur; ama doğrudan doğruya üretimde bulunan sınıf eski komünde olduğu gibi köleler değil serfleşmiş küçük köylülerdir (Hançerlioğlu, 1972: 80-81).

Feodal toplumun genel özelliklerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür: (Ülgen, 2010: 5)

1. İlkel bir üretim tarzı,
2. Hiyerarşik bir toplumsal tabakalar düzeni,
3. Bir kültür veya dünya görüşü veya değerler kümesidir.

Feodal düzen, Ortaçağ'ın sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki düzenini belirleyen sistemi ifade etmesi bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Fakat bu zenginliğe rağmen onun, öncelikle bir üretim tarzı olduğunu ve 10. yüzyılda istikrar kazandığını belirtmek gerekir. Bu üretim tarzının esası ise, bağımlı dolaysız üreticiler (serfler)

tarafından üretilen artı değere, toprak sahibi sınıf (senyörler) tarafından emek-rant, ürün-rant ya da para-rant olarak el konulmasıdır (Bulut, 2006: 17). Feodal toplumda üretim sisteminin temelini, feodal beyin üretim araçlarındaki özel mülkiyeti ve onun artık öldürme yetkisinin olmadığı fakat özgürce alıp satabildiği serfler üzerindeki yarı mülkiyeti oluşturur. Fakat köleci toplumdan farklı olarak serflerin sınırlı bir mülkiyet hakları vardır. Kendi iş araçlarına sahiptirler ve feodal beye hizmet ettikten sonra ürettiklerinin geri kalanını kendileri ahırlar. Bu durum serflerin yaptıkları işe ilgi duymalarını sağlamış ve üretimde artışa neden olmuştur (Etgü, 2008: 120).

Feodal yapıdaki tarımsal bir işletmenin toprakları üçe ayrılmaktadır:

1. Doğrudan senyörün hesabına işlenen tarlalara Latince’de “demense” adı verilmektedir. Efendiye ait anlamına gelmektedir.
2. Serf tarlalarına ise Latince’de “terra mansinoria veya mansus sevi” adı verilmektedir.
3. Tarımsal işletme, “Communia” veya “marca communis” yani orman, çayır, mera gibi alanları da kapsamaktadır. Ayrıca sistemin nasıl işlediğini belirten işlenmemiş toprak anlamındaki “terra inculta” da bulunmaktadır (Kılıçbay, 2005: 73).

Başka bir deyişle feodal üretim tarzında temel toplumsal sınıfları, toprak üzerinde babadan oğla geçen bir mülkiyet hakkı olan feodal beyler ya da senyörlerle, üretimi gerçekleştiren ve toprağa bağlı köylüler veya serfler oluştururlardı. Artık değer (karın) üreticiden alınması sürecinde topraktaki özel mülkiyet ve onun ardında serfliğin hukuksal konumu önem kazanmıştır. Güçlü bir merkezi devletin olmayışı yalnız siyasi alanda değil, vergi toplama, yargılama gibi alanlarda da egemenliğin feodallerin eline geçmesini sağlamıştır (Pamuk, 1998: 20-21). Zamanla serf-Senyör (Kont, Viskont) bağımlılığı ve onun sağladığı kazançlar, miras yoluyla geçmeye başladı. Bundan böyle bu haklara fief adı verilmeye başlanmıştır. Senyör, mülkiyet, adaleti yerine getirmek ve vergi almak gibi hakları da elinde bulunduruyordu. Tarihiçi Guizot’un formülüne göre feodalite, “Hükümlerle mülkiyetin birbirine karışması”dır (Challaye, 1969: 56).

Serfler, doğa koşullarına bağımlı bir tarım toplumunda yaşayıp oldukça ileri teknolojik (ilkel) düzeyde toprağı ekip biçmeliydiler ki, yetişen ürünle hem kendi yaşamlarını devam ettirebilmeli hem de ürünün belli bir kısmını senyöre verebilsinler. Savaşmak nasıl ki senyörlerin işi ise, tüm toplumun ihtiyaçları için üretim yapmak da serflerin işiydi. Bu yüzden serflerin gerçekten de çok çalışmaları gerekiyordu. (Özyüksel, 1997: 44).

Feodal düzen, kendisini var eden toplumsal koşulları yaratan Batı Roma İmparatorluğu’nda köleci düzenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle evrensel değil de, Batı toplumlarına özgü olarak kabul edilmektedir. Kölelerin özgürlüğüne değil, başka biçim ve yönleriyle yeni bir egemenliğin altına girmelerine dayalıdır. Mülkiyet hukukunun köleci düzene göre daha gelişkin yeni bir evresini oluşturmaktadır. Sınıfsal temelini, üretim araçları mülkiyetini tam olarak elinde bulunduran toprak derebeyleri ile çok sınırlı mülkiyet hakkına sahip köylü sınıfları oluşturmaktadır (Ülgen, 2010: 3-4).

Ortaçağ düzeninin sosyal organizasyonu olan feodalite, “bütün ilişkilerin ve çatışmaların çerçevesini ve her şeyin meşruiyet kaynağını oluşturan, tek, bütün ve bölünmez bir Hıristiyan ülkesinin varlığı; iktidarın, hiyerarşik olarak birçok yönetim birimleri arasında dağılımı ve parsellenmesi; kralın dünyevi sahada “evrensel nüfuz” iddiası; papalığın uhrevi sahada “evrensel nüfuz” iddiası; kral ve Kilise arasında Hıristiyan dünyası ve toplumu üzerinde üstünlük mücadelesi” olarak karakterize edilebilir (Çetin, 2002: 81).

Toprak mülkiyetinin feodal örgütlenmesinin kasabalarda lonca mülkiyeti biçiminde, zanaatların feodal örgütlenmesi biçiminde bir karşılığı vardır. Burada mülkiyet, birey olarak her kişinin emeği üstündeki mülkiyetten ibarettir. Böylece feodal dönemde başlıca mülkiyet biçimi, bir yanda serf emeğinin zincirle bağlı bulunduğu toprak mülkiyeti,

öte yanda gündelikçilerin emeğine hükmeden küçük sermayeli bireysel emektir. Her ikisinin de örgütlenmesini belirleyen, üretimin sınırlı şartları, toprağın küçük ölçüde ve ilkel olarak işlenmesi ve sanayinin zanaat tipi şeklinde olmuştur. Feodalizmin altın çağında pek az iş bölümü vardır. Her toprağın kendi içinde, şehirle köy çelişkisi barınmaktadır. Daha geniş bölgelerin feodal krallıklar olarak gruplaşmaları, toprağın sahibi soylular için olduğu kadar kasabalar için de zorunluluktur (Hançerlioğlu, 1972: 81).

Feodal sistemin temel unsurlarından birisi olan manor, senyörün malikanesini ve buna dahil tarım topraklarını ifade etmektedir. Senyörün himayesine muhtaç bulunan kiracılar, kendilerine sağlanan himaye karşılığında, toprak gelirinin belli kısmını, kendilerini himaye eden senyöre vermek borcu altında bulunmaktaydılar. Bundan başka, senyöre ait olan topraklar üzerinde karşılıksız çalışmak mecburiyeti toprak kiracılarına ve topraksızlara yüklenmiştir (Güriz, 1969: 73).

Senyörlük, her şeyden önce “toprak sahibi olmak” demektir; ancak bu toprak, üzerinde doğrudan bağımlı üreticilerin yaşadığı bir toprak olarak nitelendirilir. Serfler, sadece senyörün doğrudan kendi işlediği alandan elde ettiği ürünün miktarını arttırmakla kalmıyor, aynı zamanda senyörün tarlalarının işlenmeden kalacağı bir emek gücü deposu oluşturuyorlardı (Bloch, 1995: 205).

Ancak unutmamak gerekir ki, bu ekonomik realitenin yanında Roma hukukunun mutlak mülkiyet kavramı da değişmiş, yumuşamış bulunuyordu. Malikin bazı ödevleri olduğundan söz ediliyordu. Özel mülkiyet, mutlak ve bölünmeyen bir hak olmaktan çıkmıştı. Yani Roma hukukunun malike mutlak haklar sağlayan mülkiyet anlayışı değişmişti. Mülkiyet hakkı parçalanmış hiyerarşik özellik taşıyan hakların ve ödevlerin konusu durumuna gelmişti. Ayrıca feodal mülkiyet düzeni, mülkiyet konusu olan varlıkların birikmesinde de önemli bir etken olmuştur (Güriz, 1969: 74).

Kilise ve Mülkiyet Yaklaşımı

Ortaçağ ekonomik düzeni karşısında Kilisenin durumu üzerinde de durmakta fayda vardır. Ortaçağ ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayanmakta olup, insanların büyük çoğunluğu geçimini tarımsal üretim sayesinde sağlamaktaydılar. Tarıma dayalı bir ekonomik sistem ise, bu kolda çalışanların büyük çoğunluğunu serf haline getirmiştir. Tarım topraklarından elde edilen gelirin büyük bir kısmına Kilise sahipti. Bu nedenle Kilise, uygulanan sistemin haklılığını veya haksızlığını tartışılmasını istememekteydi. Çünkü mevcut mülkiyet sisteminin tartışılması, Kilisenin büyük gelir kaynağını tehlikeye düşürebilirdi. Ancak Ortaçağda hiç olmazsa teorik olarak ahlâki bir amaca yönelmeyen bütün ekonomik faaliyetlere şüpheli bir gözle bakılıyordu. Maddi zenginliklerin ikinci derecede de olsa gerekliliği kabul ediliyor ve bunlar olmaksızın insanların kendilerini besleyemeyecekleri ve birbirlerine yardım edemeyecekleri belirtiliyordu. (Güriz, 1969: 77).

Çok sayıda ve genellikle geniş alan kapsayan toprak sahipliklerinin pek çoğu Kilise senyörüydü. Piskoposlar, manastır rahiplerinin ve bütün manastırların senyörüydüler. Ayrıca Kilise, dinsel ideolojik gerekçelerle bütün feodal sistemi destekliyordu. Tanrı gerçekten hepsinin senyörüydü. İnsanı ilk başta ilk günah esarete atmıştır. Serfler de kesinlikle insanın bu köleliğinin bedenleşmiş haliydi. Kilise, dünyevi senyörlerin müttefiki ayrıca bütün feodal sistem kemerinin kilit taşı olarak kabul ediliyordu (Ülgen, 2010: 8).

Kilise, elinde bulunan toprakların gittikçe artmasıyla birlikte, toprak baronlarının en büyüğü haline dönüşmüştür. Böylece Kilise, feodal düzen içinde mutlaka hesaba katılması gereken bir sınıf haline gelmiş ve bu da K

ilisenin biçimsel otoritesinin genişletilmesi gibi bir arzusunun doğmasına yol açmıştır (Ben ve Amıttay, 1983: 94).

Kilise bütün Hıristiyan dünyasına yayılmış bir örgüttür. Herhangi bir otoriteden daha güçlü, daha yaygın, daha eski ve daha sürekli olmuştur. Ortaçağ dinsel değerlere göre şekillenmiş bir çağ idi ve Kilisenin muazzam bir maddi ve manevi gücü vardı. Hıristiyanlığın amaçları doğrultusunda toplumun her alanına el atıp eğitimden vergiye her türlü

toplumsal ilişkilere müdahale etmiştir. Kilise bu çağlarda dünyevi iktidarın yani kralın papaya bağlı olmasını, onun emir ve direktifleri altında hüküm vermesini savunmuştur. Dünya krallığının Tanrı krallığına boyun eğmesi gerektiğini söylemişlerdir. Papa bu yüzden tek egemenlik merkezi olarak kabul ediliyor ve krala bağımlı bir konumda olması asla düşünülüyordu (Çetin, 2002: 82).

St. Thomas Aquinas'ın Mülkiyete Bakışı

Hıristiyanlık, ortaya çıkmasıyla birlikte sosyo-ekonomik yapıyı derinden etkilemiş ve Kilise, toplum üzerinde etkili bir kurum olmuştur. Günümüzde dinine bağlı Hıristiyanlar dahil herkes, Hıristiyanlığın Ortaçağdaki uygulamalarının büyük bir bölümünün gereksiz ve dinsel yaşamı engelleyen inançlar olduğu sonucuna varmışlardır. Bu dönemde dini inançların etkisi altında faiz, adil fiyat, adil ücret gibi kavramlar yoğun olarak tartışılmıştır. Bu dönemde dinsel ve felsefi düşünce olarak “Skolastik” düşünce doğmuştur. Skolastik düşünce, bilgi ve inancın uzlaştırılması olarak tanımlanmaktadır. Skolastik düşüncenin en ünlü ve en etkili kişisi St. Aquino’lu Thomas’tır (Kılıç, 2006: 29). Bir Hıristiyan teolog olan Thomas Aquinas, nihayetinde resmi Kilise öğretisi haline gelen Aristotelesçi ve Hıristiyanlığa ait fikirlerin bir sentezini yazmıştır. Bu sentez, Hıristiyan inancına yeni bir zemin sağlamış ve dünyevi hükümetler için bağımsız bir otoriteye izin verecek şekilde, Hıristiyanlığın siyasal düşüncesinin yeniden tanımlanmasını önermiştir (Tannenbaum ve Schultz, 2005: 125).

St. Thomas, özel mülkiyetin, bu kurumu geçici ve belirsiz olarak kabul eden düşünürlerin aksine, yozlaşmış insan ilişkilerinin bir ürünü olmadığını, mülkiyetin tüm çeşitlerinin Tanrı’ya ait olması nedeniyle, tam aksine insan ve nesne arasındaki ilişkileri düzenlediğini savunmuştur. St. Thomas’a göre, var olan tüm mülkiyet biçimleri, toplumsal düzenin korunabilmesini sağlamak için muhafaza edilmelidir (Ben ve Amittay, 1983: 100).

Aquino’lu Thomas’a göre; ticaret adil olması şartıyla meşru olarak kabul edilebilirdi. Servet edinmek meşru kabul edilmekle birlikte insanların servet hırsına kapılmamaları ve serveti sosyal hizmetler amacıyla harcamaları öğütlenmiştir (Kılıç, 2006: 30).

St. Thomas Aquinas, mülkiyetin insanlar arasında dağılımının yani özel mülkiyet kurumunun, insanın günahkâr tabiatı sonucu olduğu yolunda Hıristiyan düşünürlerin kendisinden önce belirttikleri görüşü reddetmeye teşebbüs etmemiştir. Bu yüzden, onu yorumlayanlar, özel mülkiyetin günah sonucu olduğu fikrini, benimsediğini söylemektedirler (Güriz, 1969: 45).

St. Thomas özel mülkiyet kurumunun doğruluğunu ve yararlılığını açıklarken sistemine Aristo'nun hangi ölçüde etkili olduğu, daha iyi anlaşılmaktadır. Özel mülkiyetin haklılığını şu kanıtlarla göstermeye çalışmaktadır: (Güriz, 1969: 46).

1. İnsan, sadece kendine ait olanı üretme hususunda, herkese ve çoğunluğa ait olanı üretmeye oranla daha isteklidir. Çok sayıda hizmetçinin bulunduğu evlerde görüldüğü gibi, insanlar çalışmaktan kaçarlar ve toplum için üretimi başkalarına bırakmaya uğraşırlar.
2. Her insan kendine ait şeyleri üretirse hayat daha düzenli ve kolay hale gelir. İnsanların ortak üretme ve bölüşme durumunda olmaları karışıklığa neden olur.
3. Her insan, kendine ait olandan hoşnut olursa toplumda daha barışçı bir düzen kurulabilir. Mallar insanlar arasında dağıtılmadığı zaman sık sık çatışmalar görülebilir.

Özel mülkiyetin bu savunması, daha sonraki yüzyıllar boyunca, özel mülkiyet kurumu taraftarlarının temel dayanaklarından biri olduğu gibi, bu kuruma karşı çıkanların da ağır saldırılarının hedefi olmaktan kurtulamamıştır.

Thomas, din ile dünyayı uzlaştırma çabası içinde, birçok çelişmelere düşmüştür. Örneğin, bütün insanların eşitliğini savunduğu halde ki Hıristiyanlık açısından bunu savunmak zorundadır, köleliği zorunlu ve yararlı bulur. Mal edinmeyi uygun görür, ama sınırlamaya kalkar, mülkiyet, kişilerin sosyal durumunu koruyacak kadar olmalıdır, der. Burada, kurulu düzenin korunması pahasına, ayrıca, Hıristiyanlıkla da çelişmeye düşmektedir. Bilindiği gibi, Hıristiyanlık mal edinmeye karşıdır. Thomas'ın ekonomik düşünceye getirdiği bir yenilik, narh statüsüdür; bir şeyi gerçek değerinden pahalıya satmayı ya da ucuza satmayı (damping) yasaklamıştır (Hançerlioğlu, 2002: 307).

Thomas'ın mülkiyet hakkındaki doktrini tarihte çok büyük sonuçlar meydana getirmiştir. Thomas'ın tezinde temelde insanların eşit oldukları ve katı ahlak kuralları bulunmaktadır. Ancak Thomas sonradan Ferdi mülkiyetin önemi ve servet farklılıklarının meşruluğunu kabul eder. (Challaye, 1969: 64).

REFORM HAREKETİ VE MÜLKİYET

Reform Düşüncesine Genel Bakış

Reform kavramı, Avrupa'da 16. yüzyılda Hıristiyanlık dininde meydana gelen yeni yorum ve düzenlemelere verilen addır. Rönesans'tan farklı olarak dini anlamda kişinin kendini yeniden kavraması Kilisenin hakimiyetinden kurtuluşunu öngörmüştür. Reform hareketleri öncelikle Almanya'da başlamış, daha sonra da Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde etkili olmuştur (Kılıç, 2006: 39).

Yeni biçimleniş anlamındaki Reformasyon, yeniden doğuş anlamındaki Rönesans çıkışı içinde yer alan dinsel bir akımdır. Alman papazı Martin Luther'in 1517 yılında Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı, Katolik Kilisesine karşı ünlü protestosu yüzünden Protestanlık adını alan bu akım, gerçekte genel düşünceyi dile getiriyordu. Katolik Kilisesi, Rönesans'ın getirdiği yeni hayat görüşüne uymayacak kadar donmuş, bozulmuş ve köhneleşmişti. Fransa'da Calvin ve İsviçre'de Zwingli'nin geliştirdikleri Protestanlık, sonradan Calvinizm aracılığıyla İngiltere'ye geçerek Anglikanizm'i doğurmuştur (Hançerlioğlu, 2002: 169).

Reform hareketlerinin temel dayanak noktası şu idi: bireylerin doğrudan Tanrıyla ilişki kurabileceğini, bunun için Kiliseye ve onun dinsel ve törensel kurallarına gerek olmadığını, insanların İncili kendilerinin okuyup yorumlayacağını, Tanrı'yla kulu arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini savunmaktır (Çetin, 2002: 86).

Reformasyon, Avrupa'nın her tarafına derinlemesine girmemiştir. Doğrudan etkileri İskandinavya, Hollanda, Almanya'nın büyük bölümü, Fransa ve İsviçre'nin bir kısmı, Büyük Britanya ve İrlanda'nın kuzey kısmıyla sınırlıdır. Aşağı yukarı Avrupa nüfusunun dörtte birini barındıran bu bölgelerdeki dinsel alt üst oluş derin olmuştur. İlk olarak mülkiyet ve gelirden büyük bir paylaşım meydana gelmiştir. İngiltere'de manastırlar ilga edilmiştir. Bunlara ait bina, toprak ve menkuller krallığın eline geçmiştir. Krallık ta bunların bir kısmını vermiş veya satmış, geri kalanları da kral mülkine eklenmiştir. Fakat krallık kendine gelir sağlayabilmek için bunları da tedricen satmak zorunda kalmıştır. Sıradan Kiliselerin mallarının çoğuyla birlikte dinsel loncaların malları ve zanaat loncalarının dinsel amaç için bulundurdıkları mallar, krallık ve kent yönetimlerince müsadere edilmiştir. Hesaplandığına göre, İngiliz milli servetinin üçte biri böylece el değiştirmiştir (Heaton, 1995: 198).

XIV. yüzyıldan itibaren loncalar arasında gittikçe büyüyen bir farklılık belirmeye başlamıştı. Bazı esnaf loncası üyeleri diğerlerinden daha fazla sermayeye sahip bulunuyorlar bir veya iki kişi yerine beş veya altı kişi çalıştırıyorlardı. Bir süre sonra bazı loncaların, ancak belli bir sermayeye sahip olanları lonca teşkilâtına kabul etmeye başladıkları görüldü. Bazı loncalar ise tekelleşmek ve müşteriye mümkün olduğu kadar çok sömürmek yolunu tuttular. Diğer taraftan lonca mensuplarının çoğunluğu, meydana gelen değişme yüzünden fakirleşmeye başladılar ve kendi geleneksel sanatları yanında diğer işleri yaparak hayatlarını sürdürme zorunluluğu ile karşı karşıya kaldılar. Lonca sistemindeki bu değişme, özellikle kalfaların durumunun gittikçe kötüleşmesinde rol oynadı. Çiftçinin durumunun da XVI. yüzyılın başlarında süratle kötüleştiği görülmektedir. Bunların büyük kısmı, toprağa çeşitli mükellefiyetlerle bağlı bulunuyorlar ve yüklendikleri ödevlerin gittikçe fazlaştığını görüyorlardı. XVI. yüzyıl ekonomik hayatının

doğurduğu şartlar Ortaçağ sınıf yapısını temelinden sarsıyor, sermayenin, pazarın, rekabetin rolü gittikçe büyüyordu. Bu rolün XVI. yüzyılda, daha sonraki döneme göre daha az önemli olduğu doğru olmakla beraber, modern kapitalizmin bütün unsurları ortaya çıkmış bulunuyordu (Güriz, 1969: 80).

Ekonomik hayatta meydana gelen hareket ve dalgalanma orta çağın sınıf yapısı üzerinde önemli tesirler meydana getirmiş, yoksul sınıflar daha yoksul hale sokmuştu, orta sınıfın az gelirliliği zümresinin durumunu sarsmış, küçük aristokrasiyi buhran içine atmış, Kilisenin iktisadi kuvvetine karşı olan muhalefeti arttırmış ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine elverişli bir ortam hazırlamış bulunuyordu (Güriz, 1969: 81).

Reform hareketi , başta Luther ve Calvin gibi Hıristiyan din ve düşünce adamlarının baş kaldırmaları ve mevcut yönetimin Hıristiyanlığın temel öğretileriyle ters düşen bir tutum içinde bulduklarını açıkça söylemleri ile başlamıştır. Reform hareketi, Kilise yönetiminin toplum hayatındaki engelleyici ve baskıcı gücünün yıkılmasına yol açmıştır. Reform hareketi, Kilisenin politik gücünü azaltmış ve Kilise topraklarının dağıtılmasına neden olmuştur. Kilisenin elindeki mülkler ve mallar

yer yer imalathanelere ve fabrikalara dönüştürülmüş, bu da iktisadi değişme sürecinin hızlanmasına ortam hazırlamıştır (Aydemir, Güneş, 2006: 143).

Reform hareketinin sonucu olarak Avrupa’da her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlamıştır. Bu süreç modern devlete gidişi hızlandırmıştır. Reform hareketi Rönesans’la birlikte Ortaçağa damgasını vuran Kilise tutuculuğu ve dinsel felsefeden kurtulmayı sağlayan “özgürlük hareketi” olarak ortaya çıkmaktadır (Çetin, 2002: 85).

Kilise bu hareketlerle yerel olarak tüm Avrupa’da güç yitirirken evrensel örgüt yapısı bozularak ulusal Kiliseler kurulmuştur. Ulusal Kiliseler de kralın iktidarına güçsüzlüklerinden dolayı boyun eğdiler. Din ve ulusal bilinç birbirini geliştirdi. Reform ulusal ayrımları güçlendirdi. Avrupa’nın din birliği ilkesi parçalandı. Kilise ticareti, çalışmayı, zenginliği kutsayan bir boyut kazandı. Protestan dini anlayış liberalizmin hem ekonomik hem siyasal alt yapısını oluşturdu. Böylece burjuva sınıfı önündeki din engelini de ortadan kaldırmış oluyordu (Çetin, 2002: 86).

Martin Luther ve Özel Mülkiyet

Martin Luther, Kilise öğretilerini bilen ve Hıristiyanlık inançlarına bağlı bir kişidir. Luther, Kilisenin düşünce ve iktisadi alandaki sınırlayıcı kurallarının tutarsızlığını ortaya koymuş, Ortaçağda Eflatun-Aristo felsefesiyle sentezleştirilmiş ve Hıristiyanlık öğretilerinin oluşturduğu statik düşünce çerçevesinin aşılmasını sağlamıştır. Düşünür, Almanya’da ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı bir dönemde yaşamış ve bu faaliyetleri sınırlayan Ortaçağ iktisadi yaklaşımlarının tutarsızlığını fark etmiştir (Aydemir-Güneş, 2006: 143-144). Roma’ya yaptığı bir yolculuk sırasında orada bulunan din adamlarının yanlış tutum ve davranışları Luther’i derinden etkilemiştir. Daha sonra Wittenberg Üniversitesi’nde göreve başlayan Luther, burada çalışmalarını kutsal kitap ve dini metinler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmalarının bir sonucu olarak da 1517 yılında “95 tez” hareketinin öncüsü olmuştur. Luther, 95 maddeden oluşan duyurularını Wittenberg Katedrali’nin duvarına asarak görüşlerini açıklamıştır. Alman Prenslarının de Luther’in görüşlerin desteklemeleri nedeniyle bu görüşler giderek yayılmış ve Reform hareketi giderek gelişmiştir (Kılıç, 2006: 40). Luther’in isteği ne ayrımcılık ne de yeni bir tarikat kurmaktı, tek istediği evrensel Kiliseye bir çeki düzen vermektir (Stauffer, 1993: 30).

O’na göre hükümet iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesinde aktif rol almamalı, milli çıkarları bireysel çıkarlardan üstün tutmalıdır. Bununla beraber Luther, Ortaçağın hiyerarşik toplum yapısını savunmuş ve serflerin senyöre itaat etmeleri gerektiğine inanmıştır. Luther, feodalizmin kurumlarına sadık kalmakla birlikte, kişinin çalışıp kazanması gerektiğini ve kazancıyla özel mülk sahibi olmanın yararlılığını ortaya koymuştu. Ona göre dindar kişi çok çalışıp kazanmalıydı (Aydemir ve Güneş, 2006: 143-144).

Luther mülkiyetin tabii hukuk gereğince ortak olduğu görüşünü kabul etmemekte ve bu görüşe karşı teolojik bir kanıtı başvurmaktadır. Ona göre, tabii hukuk ve on emir birbirinin aynıdır. On emir arasında yer alan “hırsızlık yapmayacaksın” ilkesi özel mülkiyetin temeli sayılmalıdır. Hırsızlığın yasaklanması özel mülkiyetin din tarafından meşru ve muteber sayıldığının açık ifadesidir (Güriz, 1969: 82).

İnsanlar arasındaki eşitsizliğin Tanrısal düzenin gereği olduğunu ileri süren Luther’in düşünceleri, toplumun var olan düzenine uygun düştüğü için hiç yadırganmamış ve kolaylıkla benimsenmiştir (Hançerlioğlu, 2002: 169).

Luther’in mülkiyet konusundaki fikirlerinin en ilginç tarafı, ilk Kudüs Kilisesinin uygulamasına da etkide bulunan, ortak mülkiyet anlayışını reddetmesindedir. Luther’e göre, Tanrının dünyayı ve onun ürünlerini bütün insanlara verdiği yolundaki esasları tekrarlamak için herhangi bir sebep yoktur. İncil’de de mülkiyetin ortak olduğunu belirten herhangi bir beyan bulunmamaktadır, ilk Hıristiyanların bazıları kendi istekleriyle mallarını birleştirmişlerdir. Fakat başkalarına ait malları ortak yapmak yolunda herhangi bir çaba harcamamışlardır (Güriz, 1969: 82).

Luther’in siyasi önemi, O’nun, hem Kilise hem de devlet iktidarına sınırlamalar getirmesi kadar, Kilise ile devlet otoritesi arasında yer alan bireylerle yüz yüze ilişkiyi yeniden düşünmüş olmasında yatar. Bu sınırlara vurgu yaparak Luther, daha sonraki anayasacılık, hoşgörü ve Kiliseyle devletin rollerinin ayrılması fikirleri için örnekler sunmuştur (Heaton, 1995: 179).

John Calvin’e Göre Özel Mülkiyet

Batıda ilk olarak dini anlamda Reformasyon sürecini başlatan kişi Martin Luther’dir. John Calvin batıda başlayan Reformasyon sürecinin ikinci önemli kişisidir (Kılıç, 2006: 34). İlk kapitalist düşünür olarak kabul edilen Calvin de bu çağda (Reformasyon çağı) ortaya çıkmıştır. Calvin ilk kez, kapitalist bir anlayışı kurumsal olarak savunmakla önem kazanmaktadır. Ayrıca, Calvin’de ilk kez insan emeğinin ekonomik bir değer olarak belirlemeye başladığını görülmüştür. Emek, tanrısal bir buyruktur. Calvin, yepyeni görüşler getirmiştir: Uluslar arası ticaret yararlıdır, genel yoksulluğu azaltır. Üretim için faizle kredi alınabilir ve bu durum dinsel yasalara aykırı değildir (Hançerlioğlu, 2002: 308).

Calvin çalışarak kazanmanın üzerinde durmuş, artan kazancın sermaye mallarına dönüştürülmesi gerektiğini etraflıca anlatmıştır. Calvin’in bu yaklaşımının daha sonra M. Weber ve Tawney tarafından Kapitalizmin doğuşuna ortam hazırladığı ileri sürülecektir. Onlara göre Calvinist ve Protestanlık akımı sanayileşme sürecini hızlandırmıştır. Calvin, iktisadi faaliyetlerde bulunup çok kazanmanın inanılmaz için kötümsecek bir iş olmadığını savunmakla, Kilisenin dünya işlerini önemsemeyen tutumunun tutarsızlığını ortaya koymuştur. Calvin yukarıda değinildiği gibi faizin de belli bir oranda alınıp verileceğini ileri sürmüş ve bu konuda Kilise öğretilerine karşı çıkmıştır (Aydemir, Güneş, 2006: 144).

Calvin, mülkiyet sorununu iki ayrı dönem bakımından ele alıp incelenmiştir. İkel dönemde insanların mutlu olduğunu, malların serbest şekilde el değiştirdiğini, insanların ya hibe veya hakkaniyete uygun bir değişme yoluyla ihtiyaç duydukları malları sağladıklarını ve bu sistemin bütün insanlara bolluk içinde yaşama şansını verdiğini kabul etmiştir. Bu ikel dönemin sona ermesi, ona göre, insanın ilk günahı işlemesi yüzünden olmuş ve kişisel mülkiyet hakkının uygulandığı yeni bir hayat dönemi başlamıştır. Calvin, tabii hukukun değerini yitirdiği ve kutsal kitap esaslarının uygulandığı yeni dönemde mülkiyet sorunu üzerinde dururken, mülkiyetin Tanrı’ya ait olduğu yolundaki teolojik kanıttan hareket etmektedir. Ancak ona göre, Tanrı kendisine ait olan mülkiyet hakkını, duyduğu sevgi dolayısıyla insana bağışlamıştır. Ferdî mülkiyet hakkına sahip olan insanın mülkiyeti yalnızca kendi menfaati için kullanmasını Calvin doğru bulmamaktadır. Malik olan kişiye, yalnızca manevî yönden Tanrıya karşı değil, maddi yönden de içinde bulunduğu topluma karşı bazı sorumluluklar yüklenmiştir (Güriz, 1969: 89-90).

Calvin, mülkiyet hakkını bu şekilde sınırlamaya teşebbüs ettiği gibi, onun şarta bağlı bir hak niteliğini taşıdığını da belirtmektedir. Mülkiyet toplum yararına kullanılması gereken bir Tanrı hibesi olduğuna göre; Calvin mülkiyeti

yalnızca kendi bencil amaçlarına göre kullananların ve halkı ezmek için mülkiyetin verdiği kuvvetten yararlananların, bu haklarından ilâhi şiddet yoluyla mahrum edileceklerine de inanmaktadır. Calvin ayrıca, mülkiyetin şarta bağlı özelliğinden söz ederken, mülkiyet hakkının malike çalışma borcunu da yüklediğini belirtmekte, malikin mülk sahibi olduğu için tembelliğe, israfa sapmamasının, aksine mülk konusu olan şeyi değerlendirmek maksadıyla çalışmasının gerektiğini açıklamaktadır. Calvin'e göre "Tanrının kendisine verdiği malları işlemeyen, Tanrı önünde suçludur. İnsanlar tabiatı işlemek için yaratılmışlardır" (Güriz, 1969: 90). Böylece, dünyevi işler, dinsel bir içerik kazanmıştır. Kişinin düzenli bir şekilde yürüttüğü mesleki etkinlikler ve başarılar Tanrı'nın rızasını kazanmak için yeterlidir. Dünyevi servet, çalışkanlık, mesleki başarı Tanrı tarafından verilmiş bir lütuf olarak kabul edilmiştir (Akalin, 2007: 84).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Feodal sistem, Ortaçağ'ın ilk döneminde, kendine özgü bir toplum tipi ve üretim tarzı olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistemin sınıfsal temeli, üretim araçları mülkiyetini tam olarak elinde bulunduran toprak derebeyleri ile çok sınırlı mülkiyet hakkına sahip olan köylüler tarafından oluşturulmaktaydı. Kilise, tarım topraklarının büyük kısmını elinde bulundurmakta olup, bu toprakların gittikçe artmasıyla birlikte, toprak sahiplerinin en büyüğü haline gelerek Ortaçağ zihniyetinin en önemli kurumu haline gelmiştir. Kilisenin bu büyük gelir kaynağının tehlikeye düşmemesi için mevcut mülkiyet sistemi tartışılmıyor ve değiştirilemiyordu. Teorik olarak ahlaki olmayan bütün ekonomik faaliyetlere şüphe ile yaklaşılan bu ortamda bilim ve dini uzlaştırmaya çalışan Skolastik düşünce doğmuştur. Bu düşüncenin en önemli ismi olan St. Thomas Aquinas, Hıristiyanlığın siyasal ve ekonomik düşüncesinin yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmuştur. Kilisenin artan gelirlerinin, orta sınıfı ve küçük aristokrasiyi bunalım içine sokması ve artan yoksulluk, yeni fikirlerin doğması için ortam hazırlamıştır. Bunun sonucunda, Martin Luther ve John Calvin önderliğinde Reformasyon hareketi başlamıştır. Bu hareketle birlikte Kilisenin özellikle ekonomik alanda yarattığı baskıdan kurtulmak önemli bir amaç haline gelmiştir. Reform hareketi, Avrupa'da tarihsel bir gelişim sürecinin başlangıcı olmuş, Kilise tutuculuğu, yerini özgürlük hareketine bırakmıştır. Kilisenin politik gücü azalmış, Kilisenin elinde bulunan topraklar ve mülkler dağıtılmış, bu mal ve mülklerin fabrikalara ve imalathanelere dönüşmesi, iktisadi dönüşümü hızlandırmıştır. Kilisenin evrensel gücünün bozulup, ticareti, mülkiyet hakkını ve zenginliği kutsayan ulusal Kiliseler halinde parçalanması ve Protestanlık dininin yaygınlaşması, özel mülkiyet hakkını serbestleştiren liberalizmin de siyasal ve ekonomik altyapısını oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Kürşat Haldun, (2007), "Rasyonelleşme Süreci İçinde Batı'da Meslek Ahlakının Oluşumu", **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 12, ss. 72-95.
- AYDEMİR, Cahit ve GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi, (2006), "Merkantilizm'in Ortaya Çıkışı", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 15, ss. 136-158.
- BEN, Jacob, Amittay, (1983), **Siyasal Düşünceler Tarihi, Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Levent Köker, Savaş Yayınları, Ankara.
- BLOCH, Marc, (1995), **Feodal Toplum**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.
- BULUT, Nihat, (2006), "Mülkiyet Konusundaki Temel Yaklaşımlar ve Türk Anayasasında Mülkiyet", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: X, Sayı: 3-4, Erzincan, ss.15-26.
- CHALLAYE, Felicien, (1969), **Mülkiyetin Tarihi**, Çev. Aytuğ Turgut, Remzi Kitabevi, İkinci Baskı, İstanbul.
- ÇETİN, Halis, (2002), "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: III, Sayı:1, ss. 79-96.
- ETGÜ, Mehmet Akif, (2008), "Marksist Mülkiyet Yaklaşımı", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt No: 12, Sayı: 2-3, ss. 113-133.

- GÜRİZ, Adnan, (1969), **Teorik Açından Mülkiyet Sorunu**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 253, Ankara.
- GÜRİZ, Adnan, (1993), “Kapitalizm ve Hukuk”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt No: 10, ss. 191-222.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, (1972), **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul HANÇERLİOĞLU, Orhan, (2002), **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitabevi, Dokuzuncu Basım, İstanbul.
- HEATON, Herbert, (1995), **Avrupa İktisat Tarihi İlkçağdan Sanayi Devrimine**, Çev.Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KILIÇ, Ramazan, (2006), **İktisadi Düşünce; İktisadi Düşüncenin Gelişimi, İktisadi Düşünce Okulları, İktisadi Düşünürler**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- KILIÇBAY, M. A. (2005), **Ortaçağın orta malı olmadığına dair**, Doğu-Batı Dergisi, No: 33, ss. 69-79, Ankara.
- ÖZYÜKSEL Murat, (1997), **Feodalite ve Osmanlı Toplumunu**, Der Yayınları, İstanbul.
- PAMUK, Şevket, (1988), **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- STAUFFER, Richard, (1993), **Reform**, Çev. Cem Muhtaroglu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TANNENBAUM, Donald ve David, SCHULTZ, (2005), **Siyasi düşünce Tarihi, Filozoflar ve Fikirleri**, Çev. Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara.
- ÜLGEN, Pınar, (2010), “Ortaçağ Avrupa’sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”, **Mardin Artuklu Üniversitesi Mukaddime Dergisi**, Sayı: 1, ss. 1-18.